

відповідних заходів для її підтримки, розробка високоякісних навчальних програм на основі інформації про розвиток дитини, відповідна професійна підготовка вчителів та постійне підвищення кваліфікації.

Список використаних джерел:

1. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. – 274 с [Електронний ресурс – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/7270/1/> с].

2. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, Держ. установа «Наук.- дослід. ін-т соц.-труд. відносин». – К., 2013. – 198 с.

3. Тимошко Г.М. Сучасні наукові погляди на організаційну культуру керівника ЗНЗ в міждисциплінарному аспекті./ Теорія та методика управління освітою, №10, 2013 [Електронний ресурс – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe , с.1-2]

О. А. Шолох,
аспірантка кафедри екологічної
психології та психічного здоров'я
Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г.Шевченка,
м. Чернігів

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО –СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Успішність професійної діяльності особистості, розвиток її як професіонала, багато в чому залежить від наявності або відсутності діяльнісно-сміслової єдності, яка полягає у відповідності професійних та особистісних цінностей. Означена проблема є особливо актуальною у процесі дослідження професійної діяльності практичного психолога.

Відомо, що смисложиттєві орієнтації не залишаються незмінними протягом усього життя людини, вони змінюються в результаті її професійної діяльності. Особливості динаміки змін ціннісно-сміслових орієнтацій практичних психологів ще є недостатньо вивчені.

Серед різноманітних видів діяльності особистості – професійна займає особливе місце. Утворюючи основну форму активності суб'єкта, вона акумулює в собі головні характеристики основного виду діяльності людини – соціально обумовленої, усвідомленої, цілеспрямованої праці.

У процесі професійної діяльності людина неминує вступає в соціальні відносини, які опосередковують динаміку смисложиттєвих орієнтацій через нові зв'язки й стимулюють розвиток особистості. При позитивній мотивації суб'єкта (насамперед, осмисленої) цілісний процес професійної діяльності обумовлює формування, розвиток і ефективну реалізацію особистісних характеристик, що визначають структуру професійно-значимих якостей (ПЗЯ) даної професії, і накладає помітний відбиток на весь вигляд людини: психомоторику, стереотипи мови й мислення, установки й ціннісні орієнтації. Увесь цей комплекс особистісних новоутворень виражається в професійному баченні миру, центральньообразуючим ядром якого, за нашим переконанням, є система особистісних змістів професіонала, рівень функціонування якої й визначає відношення людини до характеру, процесу, спрямованості й результату діяльності.

Саме особистісні змісти, що функціонують на ціннісно-вагому рівні, вказують на відношення людини до професійної діяльності як невід'ємної частини його життя, що визначає його статус у суспільстві.

Кожній певній професійній групі властивий свій зміст діяльності, своя система цінностей, обумовлені, насамперед, спрямованістю діяльності на її об'єкт. У цьому зв'язку великий інтерес представляють професійні групи, чия діяльність як форма самореалізації особистості обумовлена морально-етичними принципами стосовно свого об'єкта, тобто професії, що мають деонтологічний статус. Класичним прикладом такого виду професій є практична діяльність психолога, яка специфічна, насамперед, колом своїх завдань, обумовлених

взаємодією фахівця з найширшим спектром явищ навколишньої соціальної дійсності (від політичних, економічних, культурних перетворень у суспільстві й техногенних катастроф до конкретних життєвих труднощів окремої людини).

У процесі своєї діяльності психологу доводиться зустрічатися з різними віковими, соціальними, культурними категоріями людей, однак об'єктом його діяльності завжди залишається індивідуальність людини, що звернулася за допомогою до фахівця як до компетентного в його життєвих труднощах і проблемах особі, при цьому слід урахувувати, що в ході такої взаємодії сам психолог стає елементом близького оточення цієї людини. Усе це вимагає від психолога особливих індивідуальних якостей, світогляду, системи цінностей і, насамперед, осмисленого відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності.

Особистісні сенси, що виражають відношення до професійної діяльності, проявляються, закріплюються й коректуються в ході самої діяльності. Необхідно відзначити, що процес функціонування системи особистісних сенсів і професійна діяльність взаємодетерміновані й у комплексі обумовлюють цілісний процес особистісного розвитку професіонала. З одного боку, відношення до професійно-трудої діяльності й середовища формується на основі системи особистісних сенсів людини, обумовлених минулим досвідом, усвідомлювана частина якої існує у вигляді ціннісних орієнтацій, що виражають життєві перспективи, з іншого боку – сам процес особистої участі в професійній діяльності й взаємодії із професійним середовищем впливає на систему особистісних сенсів, обумовлюючи адекватний діяльності рівень її функціонування.

У той же час адекватність рівня функціонування системи особистісних сенсів, характеру й спрямованості професійної діяльності, виражена в осмисленому відношенні до цих елементів дійсності й до себе як суб'єкта цього відношення, обумовлює прояв особистісних характеристик, необхідних для ефективної діяльності.

Аналіз проблеми смисложиттєвих орієнтацій особистості передбачає визначення психологічної сутності поняття «сенси». Розглянемо *основні теоретичні підходи до дослідження проблеми сенсу*. Зазначимо, що всебічний

аналіз такого феномену, як сенс, є дуже важливою задачею, але вважаємо за необхідне насамперед розглянути саме ті його особливості, які дозволять ширше висвітлити зміст, характер і специфіку смисложиттєвих орієнтацій практичного психолога..

Відповідно до *філософського підходу*, сенс – це філософська категорія, що відображає фундаментальну проблему існування людини як унікальної, активної і творчої особистості [11].

Філософи Г. Гегель [11] і І. Кан [11] сенс життя визначають як стійку, домінуючу спрямованість моральної свідомості, що безпосередньо виявляється у соціальній діяльності особистості чи суспільної групи і має соціальну цінність. Сенс життя зумовлює провідні ціннісні орієнтації і стратегічні цілі як граничні підвалини вибору способу життя. Виходячи з цього, *сенс* – це індивідуальний вибір сенсу життя, відображення у свідомості людини об'єктивних основ людського буття, подолання суперечностей між вимогами суспільного ідеалу і змістом власної діяльності, суб'єктивними задумами і об'єктивними результатами і, нарешті, рівень розуміння і обґрунтування свого призначення і покликання, покладання цілей і перспективи власної життєдіяльності у контексті життя суспільства, соціальної групи, референтного оточення.

У *психології* можна виокремити декілька підходів до розуміння феномену *сенсу*. По-перше, категорія сенсу розглянуто в межах *психоаналітичного підходу* (А. Адлер [1], Д. Леєонт'єв [6], Ч. Райкрофт [2], Ф. Франкл [10], З. Фрейд [12], Е. Фром [2] та ін.).

З. Фрейд розглядає природу сенсу, з одного боку, як людську поведінку, яка має певний (явний сенс), з іншого боку, цей сенс детермінований первинним (схованим), істинним, сенсом [12].

Поведінка людини вважається повністю детермінованою біологічною основою. А сенс є лише якоюсь ширмою, що приховує дійсну причину дій людини [12]. З. Фрейд стверджував, що будь-яка активність людини визначається інстинктами. Вплив останніх на поведінку може бути як прямим, так і непрямим, замаскованим. Люди поводяться так або інакше тому, що їх спонукає несвідома

напруга – їх дії служать цілі зменшення цієї напруги. Інстинкти, як такі, є кінцевими причиною будь-якої активності [12].

Основні досягнення в розробці поняття сенс в межах психоаналітичного підходу були пов'язані з іменем А. Адлера [1]. В його працях це поняття стало центральним. В його індивідуальній психології в центрі уваги стоїть проблема цілеорієнтованості поведінки людини, осмисленості життя. У всіх проявах особистості ведучим є така якість, як реалізація життєвої мети та сенсу життя.

Сенс життя має виключно індивідуальний характер, відображений у всіх психічних процесах, характері, поведінці та має певну структуру [1]. Кожен індивідуум виробляє свою специфічну життєву ціль, яка і направляє його життя. На життєву ціль впливає життєвий досвід особистості, цінності, стосунки, особливості самої людини. Розуміння мети життя робить для нас можливим розуміння схованого сенсу, який лежить в основі різних дій .

Отже, у А. Адлера сенс життя має індивідуальне, неповторне наповнення, яке можна зрозуміти тільки комплексно розглядаючи власні смисли дій відносно життєвих цілей. При цьому самі життєві цілі, які направляють та мотивують людину, формуються в ранньому дитинстві, та залишаються в основному несвідомими.

На відміну від А. Адлера, В. Франкл [10] вважає, що отримання і реалізація сенсу виступають як завдання, що постає перед людиною, на вирішення якої вона направляє всі свої зусилля, причому успіх в її рішенні негарантований. Вчений стверджує, що поки життя осмислене, люди схильні роздумувати про його сенс відносно мало. Але як тільки виникає недостатність або відсутність сенсу, проблема сенсу починає грати важливу роль в свідомості й самовираженні особистості. Падіння старих ідеалів, відсутність сенсу означає екзистенційну фрустрацію, яка породжує у людини стан, названий В. Франклом «екзистенційним вакуумом». У якості провідної рушійної сили людина повинна прагнути знайти та виконати сенс свого життя. В. Франкл вважає, що «для того, щоб жити та активно діяти, людина повинна вірити в сенс, яким наділені її вчинки» [10].

Сенс, на думку В. Франкла, не абстрактний, він тісно пов'язаний з конкретними ситуаціями. Кожна окремо взята ситуація несе в собі свій сенс,

різний для різних людей, але водночас істинний для кожного. Сенс міняється не тільки від особистості до особистості, але і від ситуації до ситуації. Сенс об'єктивний, людина не винаходить його, а знаходить в світі, в реальній дійсності, саме тому він виступає для людини цінністю і вимагає своєї реалізації. Совість, слідуючи вченню В. Франкла, смисловий орган, що допомагає людині у віднаходженні сенсів. Совість володіє здатністю відшукувати єдиний сенс, що зберігається в кожній ситуації [10].

Смислова сфера спрямовує поведінку людини, визначає розвиток особистості, її інтереси, вибір життєвого шляху, самовизначення особистості, актуалізуючи її потенціал у прогнозуванні майбутнього. Д.Леонт'єв визначає смислову сферу особистості, як організовану сукупність смислових утворень та зв'язків між ними, що забезпечує смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх аспектах [6].

Аналітичний підхід (К. Юнг [2] та ін.) визначає сенс як задачу, яку людина вирішує в процесі індивідуалізації. Пошук свого індивідуального сенсу є свого роду потреба, призначення, для набуття сенсу (осмислення свого призначення), людині потрібно прагнути до цілісності, постійно долати життєві труднощі та особистісні протиріччя.

У межах *біхевіористичного підходу* (Ж. Нюттен [9], С. Мадді [14], Б. Скінер [2], Е. Торндайк [2] та ін.) сенс, як наукове поняття. Взагалі виключений із термінології. Це, перш за все, пов'язано з запереченням представників всіх суб'єктивних факторів, які не піддаються безпосередньому спостереженню. Такі психологічні категорії як відчуття, сприйняття, потяги, мислення та емоції виносяться за межі наукового аналізу. Сенсом є поведінка, рухомою силою якої є «інстинкти, які надані людині природою, та ідеї, які сприйняті ним завдяки вихованню» [2; с. 171].

Бельгійський психолог Ж. Нюттен [9], переконаний, що поведінка людини співвідноситься з осмисленою ситуацією. Об'єкти, що оточують нас, на його думку, осмислені. Далі, сенс конструюється відношенням між ситуацією та мотивацією. Витоки сенсів слід шукати в актуальних поведінкових структурах. Саме в процесі обробки інформації людиною конструюються осмислені ситуації.

Ж. Нюттен в своєму вченні наголошує на прагненні людини будувати систему уявлень Всесвіту та свого місця в ній. Саме в контексті цієї системи уявлень про світ, поняття «сенса» для людей набуває того або іншого значення.

В якості смислових детермінант поведінки у Е. Торнклайка виступають асоціації – незалежні від свідомості рухові реакції організму, які мають інтелектуальну природу, оскільки направлені на вирішення задачі, справитися з якою організм не може, якщо він використовує тільки наявний запас асоціацій [2].

С. Мадді [14] майже не пояснює що таке сенс, проте відводить йому роль вищого інтеграційного початку. Згідно його теорії, у людини існує природжена потреба в пошуках сенсу – знаходження сенсу забезпечується завдяки основним психологічним потребам. Різке співвідношення фізіологічних, соціальних і психологічних потреб лежить у підставі виділення С. Мадді двох шляхів розвитку особистості: конформістського та індивідуалістичного. На його думку, індивідуаліст характеризується розвиненими психологічними потребами. Саме це забезпечує йому можливість розуміти і контролювати соціальні та біологічні спонуки. Така людина володіє власним сенсом і проходить свій життєвий шлях, будучи в змозі контролювати своє життя, тобто є господарем своєї долі. Конформіст сприймає себе й інших, як втілення соціальних ролей та біологічних потреб, і не більш того. Психологічні потреби для нього є джерелом тривоги і він прагне подавити їх. За вченням С. Мадді, конформіст приймає сенс, що накладається на нього суспільством і власним тілом, без щонайменшого вибору. Така людина схильна до стресів, які здатні похитнути смисловою орієнтацію. Так або інакше, людина встає на один з двох шляхів розвитку і роблячи вибір, створює сенс свого життя.

Отже, сенсом володіють елементи та факти об'єктивної реальності, які визначають поведінку. Сенс окремих об'єктивних ознак та фактів засвоюються індивідуумом під час наuczіння та у вигляді асоціацій детермінує дії або поведінку в цілому. Інакше кажучи, сама людина та його поведінка володіють не самими смислами, а певними знаннями про смисли, які в процесі поведінки виступають у вигляді ціннісних понять.

Соціально-когнітивний підхід (А. Бандура [3], Б. Братусь [4], Ф. Василюк [5], А. Маслоу [8], В. Франкл [10] та інші) притримується погляду на людину як на активну істоту, яка використовує когнітивні процеси, смислові утворення для того, щоб вибирати ціленаправлені дії, та взаємодіяти з іншими людьми.

Важливими характеристиками особистості, які впливають на поведінку, є саморегуляція та самоефективність, які функціонують під час впливу трьох необхідних умов: самоспостереження, процес судження та активна реакція на себе [3]. Всі ці процеси здійснюються завдяки зовнішнім зразкам для порівняння та згідно внутрішніх особистісних стандартів. Крім того, дані процеси детерміновані цінністю, яку людина надає своїй діяльності та реакціями самооцінки.

Загальні смислові утворення, що є, на думку Б.С. Братуся [4], основними констатуючими, одиницями свідомості особистості, визначають головні та відносно постійні відносини людини до основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самого себе. За його словами, смислові системи «несуть в собі функціональні віддзеркалення, перетворення дійсності, скріплення різнорідних приватних інтересів, сенсів, що пролягають далі, в єдиний, такий, що визначає суть та призначення людини, погляд на самого себе та на навколишнє життя» [4]. Людина має справу не з одним сенсом, а зі складною ієрархією динамічних смислових систем.

Система цінностей виступає в даному випадку як «психологічний орган» вимірювання та зіставлення міри значущості мотивів. Вчений вважає, що в ході розвитку особистості цінності зазнають певної еволюції. Спочатку вони існують тільки у вигляді емоційних реакцій на їх утворення або порушення. Згодом цінності послідовно набувають форми «знаючих» мотивів, сенсоутворюючих та одночасно сенсоутворюючих та реально діючих.

Одночасно в процесі на придбання нових мотиваційних якостей відбувається свого роду стрибок в ступені усвідомленості цінностей, в результаті якого «цінність з «видимого», з об'єкту перетворюється на те, завдяки чому бачиться все останнє інше, – у внутрішнє смислове світло» [5]. Таким чином, цінність, ставши реальним мотивом та будучи джерелом свідомості буття, веде до

особистісного зростання та вдосконалення, цінність внутрішньо освітлює все життя людини, наповнюючи його простотою та справжньою свободою. Отже, цінність усвідомлюється людиною кожен раз, коли сенс має для неї принципову важливість.

Таким чином, сенс – це певне відношення суб'єкта до явищ об'єктивної дійсності, до змін навколишнього світу, власної діяльності та вчинків інших, до результатів творчості, до краси навколишнього світу. Прагнення людини до сенсу виступає однією з найважливіших потреб людини, задоволення якої, визначається здатністю взяти на себе відповідальність, вірою у власну здатність здійснювати контроль над своїм життям. Ключовим показником наявності особистісного сенсу є свідомість життя. Осмислення життя визначається як свідомість минулого, сьогодення та майбутнього, як наявність мети в житті, як переживання індивідом онтологічної значущості життя.

Список використаних джерел:

1. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер. – М., 1993. – 175 с.
2. Андреева Г. М. Зарубежная социальная психология XX столетия. Теоретические подходы : учеб. пособие для вузов / Г. М. Андреева, Н. Н. Богомолова, Л. А. Петровская – М. : Аспект Пресс, 2002. – 287 с.
3. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М. М. Батхин. – М., 1979. – 423с.
4. Братусь Б.С. Аномалии личности / Б.С. Братусь. – М., 1988. – 301 с.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф.Е. Василюк. – М., 1984. – 200 с.
6. Леонтьев Д.О. Возвращение к человеку / Д.О. Леонтьев // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии. – М., 1997. – С. 3–18.
7. Лингарт Й. Процесс и структура человеческого учения / Й. Лингарт. – М., 1970. – 685 с.
8. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : Рефл-бук, 1997. – 304 с.

9. Нюттен Ж. Экспериментальная психология / Под. ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. – вып. V. – М., 1975. – с. 15–109.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. – М., 1990. – 368 с.
11. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
12. Фрейд З. Я и ОНО: труды разных лет / З. Фрейд. – Тбилиси, 1991. – 425с.
13. Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М.С. Яницкий. – Кемерово, 2006. – 106 с.
14. Maddi S.R., Propst B., and Feldinger I. Three expressions of the need for variety // J. Pers., 1965; Maddi S.R., Andrews S. The need for variety in fantasy and self-description // J. Pers., 1966; Maddi S.R. The seeking and avoiding of variety // Unpubl. Manuscript. Chicago, 1968.

Л.О. Штанько,
кандидат економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Український гуманітарний інститут»,
м. Буча Київської області

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ХРИСТИЯНСЬКОГО ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

На сучасному етапі суспільного розвитку України гостро відчувається проблема втрати духовності. Все більша кількість науковців, громадських діячів піднімають питання необхідності виховування молоді на основі християнських цінностей. В цьому контексті важливого значення набувають християнські навчальні заклади, які є невід'ємною складовою системи освіти більшості розвинутих країн.